

HISTORY IN THE POSTMODERNIST NOVEL: THE PERSPECTIVE OF UKRAINIAN LITERARY STUDIES

The article examines the recent theory on historical novel in postmodernist literature as presented in the scholarships of Ukrainian literary critics. The article sums up the features attributive to this genre as well as the peculiar modes of operating history in postmodernist fiction.

Key words: *history, historical novel, postmodernism, contemporary Ukrainian literary studies.*

УДК 821.161 «10/12»

Слінушко О.М., д. філол. н., професор
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

НАУКОВА МЕДІЄВІСТИЧНА ПАРАДИГМА МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА

У статті досліджуються особливості наукової медієвістичної парадигми першого ректора Університету Святого Володимира (нині – Київського національного університету імені Тараса Шевченка) Михайла Максимовича. Наголошується на специфіці інтерпретації ним давньої української словесності, розробці однієї з перших її періодизацій. Визначено розуміння дослідником української мови як давньої та самодостатньої мови автентичних мешканців українських територій. Акцентовано на тлумаченнях ученим літератури Київської Русі як культурної спадщини українського народу, проаналізовано першу періодизацію середньовічної книжності, запропоновану Максимовичем. Досліджено особливості тлумачення вченим європейського характеру киеворуської книжності, її інтегрованості в тогочасний європейський духовно-культурний простір.

Ключові слова: *М.Максимович, медієвістика, давня українська мова, література Київської Русі, народна словесність, європеїзм, “Слово о полку Ігоревім”, літописання, міждисциплінарний метод.*

1834 року в Києві було відкрито Університет Святого Володимира. Царський уряд планував, що новий навчальний заклад стане ідеологічним центром для масштабної русифікації Києва й центральної України загалом. Натомість Університет Святого Володимира став серцем народження патріотичного українського вільнодумства, тут зростала і міцніла духом національно налаштована українська молодь, тут народилося Кирило-Мефодіївське братство. Професором російської словесності та першим його ректором став українець за національністю і духом Михайло Олександрович Максимович. Обіймав цю посаду до 1845 року, пішовши у відставку за станом здоров'я. Одна з визначальних граней масштабної наукової діяльності вченого – медієвістика. Саме М.О.Максимович став її фундатором у стінах нинішнього Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свою медієвістичну “політику” М.Максимович почав ще до свого призначення на ректорську посаду. 1827 року він видав збірку “Малоросійські пісні”, передмова до якої стала значною мірою маніфестом його проукраїнських позицій щодо тлумачення фольклору, історії та книжності часів Київської Русі й подальших епох. На його думку, збирання і вивчення фольклору – це пізнання “справжньої народності” [3]. Відтак, усну словесність Максимович трактував як фундамент письмової літератури, складник її оригінальності та репрезентант українськості. У народних піснях і думках Максимович цінував насамперед їх історичність. Основуючись саме на принципі історизму, здатності художніх творів (як авторських, так і колективних) відображати духовні й ментальні характеристики народу, вчений запропонував свою періодизацію давньої словесності. Так, перший період він називав найдавнішою епохою у розвитку самобутньої поезії на українських теренах. Середній період характеризував як такий, коли чужинецькі впливи заглушили народну творчість і стали визначальними. І третій він називав новим періодом, коли письменники, відвернувшись від чужих впливів, поклали в основу своїх творів народну словесність [3, с. 122]. Саме третій період став формотворчим у генезі й розвитку української усної словесності та книжної. Цей підхід Максимовича на багато століть уперед визначив вектор наукових інтерпретацій фольклору й літератури як репрезентантів національної культурної традиції та фіксації в ній впливів інших літератур і форм художнього мислення.

Важливе місце у парадигмі медієвістичних поглядів першого ректора Університету посідало мовне питання. Його перу належить ряд статей про класифікацію слов'янських мов, де визначальними є матеріали з давньої української мови. Полемізуючи з М.Погодіним, М.Максимович обстоював “старобутність” української мови, вбачаючи її витoki в мові Київської середньовічної держави [2]. Підставою для таких висновків було глибоке зання дослідником текстів доби українського Середньовіччя. Саме вони стали формотворчою джерельною базою для медієвістичних історико-мовно-літературно-фольклорних поглядів ученого.

Суттєвим є внесок Максимовича у вивчення “Слова о полку Ігоревім” (переклав на українську мову), “Правди Руської”, “Повісті врем'яних літ”, творів Кирила Турівського. Основоположні думки про українську середньовічну літературу викладені у праці М.Максимовича “Історія давньої руської словесності” [1]. Він був першим, хто визнав важливе значення української середньовічної літератури в європейському контексті. Саме Максимович виступив проти тези М.Погодіна про так зване “великоруське” населення Київщини княжих часів, наголошуючи на спадковості середньовічного Києва та українського населення XIX ст., яке називав нащадком киево-руської людності [1]. Це був великий початок боротьби українського народу з імперською політикою Росії за право називати спадщину Київською Русі українською. М.Максимович започаткував послідовну наукову опозицію так званому панславізму, суть якого зводилася до русифікації української культури, заперечення української мови як мови самодостатньої нації. Будучи знавцем давніх фольклорних текстів і книжності, Максимович трактував українську мову як давню і самостійну.

1837 року побачила світ праця М.Максимовича “Звідки походить руська земля за сказанням Несторової повісті та за іншими старовинними писаннями руськими”. Тут

аргументовано заперечується норманська теорія походження Русі та державотворчим племенем Київської Русі бачиться плем'я полян [2]. Літературу українського Бароко часів Козацької держави Максимович трактував як спадкоємицю середньовічної книжності. У праці “Полемічний огляд малоросійської словесності” нову літературу він називав продовженням і розвитком попередньої літературної традиції. Вчений зазначав, що тексти, написані українською мовою в XIX столітті, є продовженням попередньої української традиції, зокрема часів козацької та княжої України. Максимович наголошував: “Те, що написане малоруською мовою в нинішньому столітті, тому і може називатися словесністю, що воно є продовженням попередньої малоруської словесності, яка процвітала в Україні козацькій і, в свою чергу, була продовженням словесності, яка існувала в часи України княжої” [3, с. 122].

Важливим кроком стала опублікована 1839 року праця М. Максимовича “Історія давньої руської словесності”. Тут уперше репрезентовано масштабну картину становлення і розвитку давньої української літератури у X–XVIII століттях. Учений послідовно проводив думку про спадкоємність української літератури, наголошуючи на тому, що саме книжність князівських часів стала джерелом для розвитку пізнішого письменства [1]. М. Максимович дав власну періодизацію літературного процесу і визначив вагоме місце руської книжності у світовому культурному контексті з огляду на наявність у ній унікальних пам'яток, як літописання Нестора, твори Кирила Турівського, “Слово о полку Ігоревім”. Також М. Максимович обґрунтував положення про те, що мова пам'яток літератури цього періоду репрезентує синтез південноруської та церковнослов'янської мов, тобто це стара українська літературна мова. Він аргументовано доводить, що письменство Київської Русі – окремий період, який поділяється на три підперіоди: перший – із 60-х рр. IX ст. – до середини XI ст.; другий – із середини XI ст. – до 1125 р.; третій – від 1125 р. (смерті Володимира Мономаха) – до 70-х рр. XIII ст. [1]. Ця періодизація зроблена на підставі історичних фактів, із застосуванням історичного методу. Дослідник фактично наголошує на специфіці кожної з епох.

М. Максимович одним із перших визначив європейський вектор української середньовічної літератури та її самодостатність у тогочасному європейському просторі. Він писав: “Якщо порівняти стародавню словесність із сучасним її станом словесності західних народів, то, звичайно, жоден із них не візьме переваги над нами; принаймні нам невідомо нічого в XI і XII століттях на західноєвропейських мовах, що переважало б літописання Нестора, слова Кирила Туровського і Пісню про полк Ігоря” [1, с. 397–398].

Серед середньовічних пам'яток особливого значення М. Максимович надавав “Слову о полку Ігоревім”. Його студії репрезентують відповіді на всі важливі питання, що стосуються як історії тексту, так і тлумачення його жанрової та ідейно-тематичної специфіки. Учений писав: “У історії словесності нашої треба звертати особливу увагу на сю Пісню; бо, крім загальної літературної важливості, що розділюється порівно з іншими нашими давніми творами, вона важлива як єдина, що до нас дійшла письмова пам'ятка самородної давньої руської поезії, що виблискує красотами поетичними, і одночасно сповнена істини історичної. Це першобраз самобутньої руської поезії і за духом, і за формами” [4, с. 2].

Максимович виступав абсолютним прихильником автентичності “Слова о полку Ігоревім”, наголошуючи на тому, що після навали монголо-татар у пізніші часи, коли було втрачено багато середньовічних текстів, текст пам’ятки зберігся саме на теренах Північної Русі. Свідченням його автентичності вважав також приписку до Апостола 1307 року, написаного у Пскові ігуменом Зосимом, який цілком у стилі “Слова о полку Ігоревім” писав про міжусобне протистояння князів Михайла і Юрія за владу в Новгородському князівстві. Максимович наголошував, що ідея єдності Русі та миру, проголошена у середньовічній поемі, була близька всім регіонам Русі-України. На думку дослідника, автор “Слова о полку Ігоревім” ставив собі за мету оспівати тогочасні події “по билинах свого часу”, розповісти про руську трагедію, основувшись на свіжих подіях. Патріотичний пафос “Слова о полку Ігоревім” учений інтерпретував як вияв емоційності й експресивності, що було новаторським для середньовічного письменства. Дослідник цінував твір і за суто історичні відомості, які репрезентували погляди руського народу наприкінці XII століття – у часи князівських чвар і протистоянь, коли ідея збереження цілісності держави була визначальною. Тому ідея єдності Русі звучить у творі так актуально і визначає його головний ідейний вектор. Незаперечним свідченням автентичності твору Максимович вважав наведені у творі детальні міркування про Всеслава Полоцького і причини князівських міжусобиць, імена чернігівських дружин-учасників походу, місце поразки Тугоркана, литовське плем’я перемелів (співучасника походів полоцьких князів) і т.п. [4]. Тобто, такі деталі міг знати тільки очевидець тих подій і учасник самого походу князя Ігоря. Визначальним доказом автентичності “Слова о полку Ігоревім” як пам’ятки XII століття Максимович називав згадки про Ігоря як про живого, звертання автора до Ярослава Осмомисла як живого (помер 1187 року). Крім того, документальним підтвердженням історичності походу Ігоря 1185 року є вміщена в Київському літописі повість про ті ж події, очевидно, написана під впливом поеми [4] (пізніше це доведе професор В.Перетц у монографії “Слово о полку Ігоревім: пам’ятка феодальної Русі-України XII віку”). Відтак, Максимович робить аргументований і підтверджений текстом поеми висновок про те, що поема “повністю заслуговує імені історичної, і є первородний, витончений зразок власне руської, справжньої поеми” [4, с. 20].

Наступним аргументом на користь автентичності “Слова о полку Ігоревім” Максимович називав на той час нововіднайдений і введений у науковий обіг твір “Задонщина”. Цей текст М.Максимович назвав кращим текстом “монастирської поезії наших середніх часів (XVI чи навіть XV ст.)”, а одночасно – явним наслідуванням “Слова о полку Ігоревім” [4, с. 450]. Фактично “Задонщину” він тлумачить як наслідування “Слова” як на рівні жанровому, так і навіть ідейно-тематичному з визначальною думкою про єдність і самодостатність Руської держави. Щодо мови “Слова о полку Ігоревім”, то М.Максимович наголошував на синтезі в ньому книжної та народної розмовної мов, адже це твір поетичний і світський [4]. Тому акцентував увагу на наявності у тексті великої кількості діалектизмів, а також на його яскраво вираженій фольклорній поезиці. Щодо часу написання поеми, то, на думку Максимовича, перша і друга частини постали 1185 року, третя – 1186 року [4]. Фактично перша і друга частини оповідають про трагічний фінал битви Ігоря, а третя репрезентує

повернення князя з полону навесні 1186 року. Проте дата написання твору до цього часу залишається дискусійною.

М.Максимович першим інтегрував руський твір “Слово о полку Ігоревім” у середньовічний європейський культурний простір. Він послідовно наголошував на наявності аналогічних до киеворуського тексту пам’яток у європейських середньовічних літературах, що також підтверджує його автентичність і започатковує порівняльні студії твору з європейськими середньовічними текстами, зокрема з “Піснею про Роланда”. Говорячи про місце написання твору, Максимович у праці “Історія давньої руської словесності” репрезентує дві так звані школи середньовічних книжників: київську і новгородську, розрізняючи їх, опираючись на виокремлені ідейно-тематичних і мовних діалектичних особливостей творів авторів. Відтак, автора “Слова о полку Ігоревім” Максимович вважає південноруським письменником-співцем [4]. Важливе значення для розвитку української медієвістики мало тлумачення М.Максимовичем назви “Руська земля”, котрою означувалася Русь як державне утворення у середньовічних пам’ятках, зокрема “Слові о полку Ігоревім”. На думку вченого, книжники Києворуської держави окреслювали цією назвою південні землі Русі, ті, що від найдавніших часів у “Повісті врем’яних літ” називалися Полянською Руссю [1].

Будучи глибоким знавцем українського фольклору, Максимович наголошував на спорідненості поетики “Слова о полку Ігоревім” із народними піснями. Він актуалізував спільність ідейного спектру двох стихій – усної та книжної – це боротьба за єдність Русі, її незалежність від зовнішніх нападників, а також утвердження самобутності й оригінальності власних духовності й культури. Максимович усвідомлював причини трагедії Русі як результат князівських усобиць, називаючи поему “лебединою піснею Давньої Русі”, яка була чи не останнім закликком до князів схаменутися і спільно стати на оборону Вітчизни.

Фактично можна говорити про те, що М.Максимович був прихильником і фундатором сучасного інтердисциплінарного підходу до текстів Києворуської держави. Він наголошував на їх синкретичному характері, необхідності синтезувати знання з літератури, історії, усної словесності, фольклору. Його медієвістичні погляди стали фундаментом, на якому в подальшому розвивалася наукова медієвістична традиція в стінах Університету Святого Володимира – Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Максимович М. История древней русской словесности / М. Максимович. – К.: Университетская типография, 1839. – Кн. I. – 226 с.
2. Максимович М. Киев явился градом великимъ... Вибрані українознавчі твори / М. Максимович; [упор. В. Замлинський]. – К.: Либідь, 1994. – 448 с.
3. Максимович М. Polemическое обозрение малороссийской словесности / М. Максимович // Історія української літературної критики та літературознавства: Хрестоматія: у 3 кн. / за ред. П.М.Федченка. – К.: Наукова думка, 1996. – Кн. 1. – С. 118–129.
4. Максимович М. Песнь о полку Игореве: Из лекций о русской словесности, читанных в 1835 г. в университете св. В. Владимира / М. Максимович // Журнал министерства народного просвещения, 1836, Ч. X. – С. 1–22; 439–471; 1837, Ч. XIII. – С. 29–58.

Стаття надійшла до редакції 20 листопада 2018 р.

МЯХАЙЛО МАКСИМОВИЧ'СЬКИЙ НАУКОВО-МЕДІАЕВАЛІСТИЧНИЙ ПАРАДИГМ

In this article the specific of mediaevalism paradigm of Myhajlo Maksymovych, the first rector of University of Saint Volodymyr (now – Taras Shevchenko National University of Kyiv) Myhajlo Maksymovych is investigated. M.Maksymovych is a founder of medieval studies in the modern Taras Shevchenko National University of Kyiv. In his opinion, systematization and investigation of folklore – is understanding of the “real national character”, oral literature – is basic of written literature and its originality. He appreciated in folk songs and thoughts its historical fundament. It is underlined the specific of interpretation of old Ukrainian folklore by Maksymovych, his representation its first periodization.

Key words: *Maksymovych, Medieval science, old Ukrainian language, literature of the Kyiv Rus, folklore, European vector, “Tale about campaign of Igor”, chronicles, inter science method.*

УДК: 82-5:7.034.09

Собкевич А.О., студ.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОРАТОРСЬКО-ПРОПОВІДНИЦЬКА ПРОЗА БАРОКО: ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ ПАРАДИГМИ

У статті досліджуються особливості художньої парадигми ораторсько-проповідницької прози доби українського Бароко на основі текстів збірок Лазаря Барановича “Меч Духовний”, Іоанікія Гаятовського “Ключ розуміння”, Антонія Радивилівського “Вінець Христов” та гомілетичного трактату Іоанікія Гаятовського “Наука, альбо Спосіб зложення казання”. Аналізуються головні риси барокової естетики у проповідницьких творах, зосереджено увагу на композиційній організації проповідей та використанні характерних прийомів художнього оформлення.

Ключові слова: *проповідь, українське Бароко, художня специфіка, композиційна організація, Лазар Баранович, Іоанікії Гаятовський, Антоній Радивилівський.*

Актуальність статті полягає у необхідності сучасної інтерпретації текстів українських проповідей епохи Бароко. Зазначена тема знайшла відображення у працях Л. Ушкалова, В. Шевчука, В. Кречотня, В. Яременка, І. Ісиченка, М. Макаровського, О. Зелінської, Н.Сумцова. Дослідниками були проведені фундаментальні розвідки у напрямках розкриття особливостей проповідницької спадщини, з'ясування деталей біографій проповідників та співвіднесенні традиційного та новаторського у проповідях епохи Бароко.

Мета статті – окреслити визначальні риси ораторсько-проповідницької барокової прози та подати їх у сучасних наукових інтерпретаціях. Новизна проведеної роботи полягає в узагальненні й доповненні наукових поглядів на зазначену тему, зокрема,